

Гуманітарні науки (Філологія)

Осягаючи вершини української морфології

Пена Любов Іванівна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Практика без теорії цінніша, ніж теорія без практики.

Квінтиліан

Стійкі навички полегшують спілкування, дозволяють заощаджувати психічну енергію і концентруватися на важливих моментах контактування з людьми.

Навички самі собою не виникають – їх треба цілеспрямовано формувати.

Я.Радевич-Винницький

Рец.: Джочка І.Ф., Ципердюк О.Д. Сучасна українська літературна мова. Практична морфологія : [навч.посібник] / Ірина Джочка, Оксана Ципердюк. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. – 588 с.

У процесі ґрунтовного вивчення і засвоєння студентами-філологами морфології як одного з розділів сучасної української літературної мови важливу роль відіграють не лише підручкова література й теоретичні праці, але й навчальні посібники практичного спрямування. За останні роки з'явилася достатня кількість збірників завдань та вправ із морфології (див. про це: Ципердюк О.Д. У царині морфології / Оксана Ципердюк // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. Випуск 38-39. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – С. 433). Метою пропонованої публікації є звернення уваги на ще одне, на наш погляд, досить корисне для фахової підготовки філологів поважне навчальне видання – «Сучасна українська мова. Практична морфологія». Автори вказаної праці – кандидати філологічних наук, доценти кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Ірина

Федорівна Джочка та Оксана Дмитрівна Ципердюк. Власне, це видання є плодом їх багаторічної викладацької діяльності в царині морфології на українському й польському відділеннях Інституту філології названого закладу.

Рецензований навчальний посібник відповідає програмі курсу «Сучасна українська літературна мова. Морфологія», який вивчають студенти філологічних факультетів університетів. Метою видання, як зазначають автори в Передмові, є «навчити студентів застосовувати теоретичні знання на практиці, зокрема: спостерігати, аналізувати й класифікувати морфологічні мовні явища, розкривати в мові закони їхнього функціонування й розвитку; аналізувати граматичні форми та граматичні значення словоформ, здійснювати морфологічний аналіз словоформ різних частин мови» (с. 8). Як безсумнівний позитив хочемо насамперед відзначити комплексний характер рецензованої роботи. Це виявляється в тому, що в ній, крім системи завдань і вправ для засвоєння, узагальнення й повторення знань, уміщені й інші навчально-методичні матеріали, необхідні під час викладання (для викладача чи вчителя) й навчання (для студента чи учня) і спрямовані на досягнення вершин морфології української мови та пірнання в її глибини.

Чітко продуманою і логічно скомпонованою є структура посібника, відображена у змісті. У короткій Передмові автори сформулювали мету видання, вказали сферу його застосування, зазначили, що «запропоновані в збірнику практичні завдання розроблено на основі традиційних граматичних теорій, але разом з тим ураховано нові погляди на морфологічні явища» (с. 8), аргументували принципи добору дидактичного матеріалу, вмотивували використану ними практику укладення вправ з урахуванням зв'язків морфології з іншими галузями мовознавства: лексикологією, лексикографією, фразеологією, етимологією, морфемікою, словотвором, синтаксисом, історичною граматикою, культурою мови та стилістикою, оскільки морфологічні явища функціонують не ізольовано, а перебувають у тісних взаємозв'язках з одиницями інших мовних рівнів (с. 9).

Вправи згруповані в 11 розділів: Граматика. Загальна характеристика частин мови, Іменник, Прикметник, Числівник, Займенник, Дієслово,

Прислівник, Прийменник, Сполучник, Частка, Вигук, кожен з яких поділений на менші структурні частини (відповідно до властивих граматичних ознак слів тої чи іншої частиномовної належності) і традиційно закінчується рубрикою «Питання та завдання для самоперевірки». Напр., розділ «Граматика. Загальна характеристика частин мови» репрезентований вправами таких рубрик: Граматичне значення. Граматична форма. Граматична категорія; Принципи класифікації частин мови; Перехідні явища в системі частин мови. Вправи для засвоєння відомостей про прислівник як частину мови об'єднані в такі рубрики: Значення прислівника, його граматичні ознаки; Розряди прислівників за значенням; Ступені порівняння прислівників; Словотвір прислівників; Адвербіалізація. Перехід прислівників до інших частин мови; Правопис прислівників; Наголошування прислівників; Стилiстичне використання прислівників; Морфологічний аналіз прислівника. Загалом вправи дібрані таким чином, що дають можливість якнайповніше виявити й представити слово через його власне граматичні, лексико-граматичні, словотвірні, стилістичні особливості. А студенти, самотійно чи в аудиторії виконуючи завдання, матимуть змогу пізнавати граматичні властивості слів у всій їх багатогранності й різноаспектності.

Імпонує те, що вправи і завдання мають на меті не тільки вироблення певних практичних навичок у студентів, значна їх частина має творчий, пошуковий характер. Ілюстрацією висловленого можуть слугувати, напр., **Вправа 24.** Напишіть твір-мініатюру «*Вітри гули віолончеллю*», використовуючи слова, які утворені шляхом переходу з інших частин мови (с. 23); **Вправа 34.** Складіть твір-роздум на тему «*Під лежачий камінь вода не тече*». Охарактеризуйте морфологічні ознаки (рід, число, відмінок) усіх іменників, використаних вами у творі. На основі речень із творчої роботи доведіть, що іменник є однією із центральних частин мови (с. 28); **Вправа 191.** Напишіть твір про народні назви одиниць вимірювання ваги, довжини, площі, використовуючи числівники. Довідковим матеріалом може слугувати книга Б.Грицька «Нариси з історії метрології на теренах України» (Львів: Афіша, 2005) (с. 113); **Вправа 524.** Напишіть на одну із запропонованих тем твір-мініатюру, використовуючи

частки. Визначте їх належність до однієї з груп: а) препозиційні; б) постпозиційні; в) вільнопозиційні. I. «Вона зіходить раз в тисячоліття...» (М.Вінграновський). II. «Іди в кубельце спогаду – зогрійся!» (В.Стус). III. «Земля кружляє у космічній вальсі» (Л.Костенко). IV. «Переступиш межу – і жахнешся своєї сміливості...» (О.Слоньовська). V. «Я із надій будую човен...» (В.Симоненко) (с. 342) та ін. Тут і далі свідомо вдаємося до розлогого цитування текстів вправ, щоб продемонструвати креативний підхід авторів до підбору матеріалу та привернути увагу до рецензованого збірника. Такі завдання дають викладачеві можливість не тільки сприймати студента як носія певної суми знань, пасивного їх засвоювача й відтворювача, а розгледіти в ньому творчу особистість і намагатися сприяти його розвитку.

Спонукатимуть студентів до читання й пізнавальної діяльності такі типи вправ, як: **Вправа 142.** Із творів Б.-І.Антонича, П.Тичини, О.Гончара, В.Стуса випишіть 10 речень, у яких ужито іменники, які є авторськими новотворами. Усно поясніть, яку стилістичну роль вони виконують у художньому тексті; **Вправа 143.** Із публіцистичних текстів випишіть 10 речень з емоційно-забарвленими іменниками, у тому числі неологізмами. Поясніть стилістичну роль цих іменників у тексті (с. 78); **Вправа 386.** Випишіть із художніх і публіцистичних текстів по 5 речень із дієсловами, які є авторськими новотворами. Охарактеризуйте стилістичну роль дієслів-оказіоналізмів у текстах (с. 249); **Вправа 459.** Випишіть із наукової літератури по 10 речень з різними прийменниками, які б разом з іменниково-відмінковими формами виражали значення: а) об'єктне; б) причини; в) допусту; г) атрибутивне. Укладіть синонімічні ряди прийменників з наведеними вище значеннями (с. 296) та багато інших.

Підвищенню культури мовлення студентів сприятимуть такі завдання, як **Вправа 77.** Перекладіть українською мовою, прокоментуйте відмінність у вживанні відмінків для вираження одних і тих самих значень у російській та українській мовах (с. 52); **Вправа 130.** Поставте наголос в українсько-російських відповідниках. Проаналізуйте, у яких парах наголос збігається, а в яких – наголошеними є різні склади (с. 72); **Вправа 462.** Наведені сполучення слів

перекладіть українською мовою. З'ясуйте особливості вживання прийменникових конструкцій в обох мовах (с. 297) та подібні.

Зазначимо також, що матеріал вправ дібрано з текстів різних функціональних стилів, що виявляють усю палітру сучасного українського мовлення. Тематичний спектр характеризується різноманітністю й багатогранністю: у посібнику наведені численні висловлювання про мову та її значення, поетичні й прозові зразки народної творчості, класики та сучасної української літератури патріотичного спрямування, уривки, що відзначаються мистецькою цінністю – загалом тексти, які, маючи конкретну навчальну мету, впливають на виховання молодих людей. На це звертають увагу й автори посібника, наголошуючи, що «вибраний ілюстративний матеріал покликаний розвинути естетичні смаки майбутніх філологів, сформувати в них найкращі моральні риси, викликати повагу до культурної спадщини, прищепити любов до рідного слова» (с. 9). Таким чином, завдання спрямовані на розвиток зв'язного мовлення, формують уміння аналітично мислити, робити узагальнення та висновки, стимулюють самостійну пошукову роботу студентів. Велика кількість та багатоманітність вправ і завдань, запропонованих у збірнику, допоможе урізноманітнити практичні заняття, дасть можливість викладачеві вибрати саме ті завдання, які будуть найбільш доцільними для певного виду роботи чи для відповідної групи студентів зі врахуванням їх індивідуальної підготовки з української мови.

Вважаємо доречним введення у структуру посібника розділу «Схеми і зразки морфологічного аналізу» (с. 368-494) відповідно до кожної частини мови. Акцентуємо, що при доборі слів для аналізу автори не оминали складних випадків, намагалися залучити неоднозначні, іноді навіть суперечливі з погляду традиційної граматики лексеми.

Враховуючи диференційний підхід до навчання, автори-викладачі передбачили Завдання для індивідуальної роботи (с. 495-533), де запропоновані по 10 варіантів до кожної частини мови. У кожному варіанті наведено по 5 речень і відповідно 5 виділених словоформ для повного морфологічного аналізу.

Необхідним є, на наше переконання, Термінологічний словник (с. 534-584), у якому подано основні наукові поняття граматики, зокрема морфології, а приклади і пояснення, які супроводжують дефініції термінів, сприятимуть глибшому розумінню суті останніх, а також допоможуть студентам збагнути умову завдань і вправ, які містять наукову термінологію. Єдине, що хотілося б висловити як побажання, можливо, при перевиданні посібника, – це укомплектування заголовних слів-термінів мінімумом граматичних коментарів, як-от: подання закінчення родового відмінка однини, називного множини, інших відмінкових форм, які можуть викликати труднощі у вживанні; варто також було б, на нашу думку, позначати наголос термінів.

Список рекомендованої літератури (с. 585-587) охоплює основну та додаткову літературу; окремо подано довідкові джерела, репрезентовані словниками з царини морфології та іншими виданнями довідкового характеру.

Усеохопність системи вправ і завдань щодо висвітлення морфологічних явищ, намагання якнайповніше представити слово з погляду його граматичних властивостей, залучення найновіших лінгвістичних досліджень у галузі морфології, врахування індивідуального підходу до навчання, прагнення розвивати особистість студента у процесі засвоєння відомостей з названого розділу – ось деякі характеристики, які вигідно вирізняють рецензований навчальний посібник з-поміж інших. Тому вважаємо, що «Сучасна українська мова. Практична морфологія» буде справді цінною як для викладачів, учителів, так і для студентів та учнів.

Пена Л.І. Осягаючи вершини української морфології. Рец.: Джочка І.Ф., Ципердюк О.Д. Сучасна українська літературна мова. Практична морфологія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. 588 с. *Українська наука: проблеми сьогодення та перспективи розвитку : матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції «Українська наука: проблеми сьогодення та перспективи розвитку»* (м. Київ, 24-25 липня 2015 р.). Київ : ГО «ІОМП», 2015. С. 32-35.